

טיפים ללומדי הדף-היומי
מיום א' ראש חודש מר-חשון עד יום א' ז' מר-חשון, יום שאילת גשמים תש"ע
על פי הספר: "שיעורים בהגדות חז"ל"
של הרב חנוך גבהרד
מסכת בבא-בתרא מדף מדף נ"ח עד דף ס"ה
קובץ מספר 019

כך נאלץ הוא להתעסק תמיד בהשוואת ערך של דברים ישנים ביחס לחדשים שמוצא, ולהתלבט; את מה להשליך מפני מה. זאת אומרת שהוא בעצמו נמצא תחת המיטה! האישיות שלו מחטטת שם ללא הרף, ובכאב לב הוא נאלץ להיפרד מדברים החשובים בעיניו.

מסכת בבא בתרא דף נח/א
הבדל באוכל, בגדים ומיטה.

החכמים הציגו את ההבדל בין תלמיד חכם לעם הארץ בשלושה דברים: "אוכל, בגדים ומיטה". אלה הם שלוש נקודות החיבור שלנו אל העולם, ועל שלושתם ביקש יעקב אבינו: "ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. ושבתי בשלום אל בית אבי" (בראשית כח/כ).

על הלחם והבגד התבאר בקטעים הקודמים, והמיטה היא כנגד "ושבתי בשלום".

המיטה היא ערוב ימיו של זקן, חלש ותשוש המרגיש שימיו כלים ועליו להיפרד מהעולם. כאן קיים פער גדול מאד בין תלמיד חכם לבין עם-הארץ, כשהראשון מקיים: "ותשחק ליום אחרון" (משלי לא/כה), כשהוא רואה את המוות בשלווה ובקור-רוח, ומתכוון כראוי לחיים שאחר החיים (ראה ספרנו שב"ח על ברכות כח/ב: "כשחלה רבן יוחנן בן זכאי"). בעוד שהעם הארץ חש שחרב עליו עולמו היחיד והאהוב, והוא מתמלא בפחד בלתי ניתן לשליטה, ובכעסים על כל הסובב.

המיטה מסמלת את הצד החלש שלנו, כבודו של האדם הוא עובדת היותו זקוף - כמלאכי השרת, ובשעת השינה הננו מוטלים מאוזן, כשהמוח - החושב, והלב החומד אינם גבוהים מהכבד - המבצע (ראה ספרנו שב"ח על שבת קד/א במשמעות רצף האותיות מ"לכ"י).

שינה אינה רק עצירת פעילות לצורך מנוחה ומרגוע, אלא היא 'נפילה' מהמעמד האנושי הנכבד, ובשעה זו יכולים המזיקים להיתפס ביתר קלות, מפני שהישן נחלש ומאבד את השליטה על מצבו, כפי שאמרו חז"ל: ביקשו מלאכי השרת לסנוט [=לפגע] ביעקב כשראוהו ישן, ולעגו כשראוהו בחולשתו הגופנית (בר"ר סח/ב).

השינה היא "אחד מששים במיתה" = 1.66% (ברכות נז/ב). בשינה כמו במוות מאבדים את השליטה השכלית, לכן בהלכות כיבוד אב- ואם, נאמר שאין

מסכת בבא בתרא דף נח/א

מטתו של תלמיד חכם ושל עם הארץ.

התנהגותו היפה והנכונה של תלמיד חכם אינה מצטמצמת רק בבגדיו, בסעודה ובשאר מקומות הנראים לעין-כל, אלא ההבדל העקרוני ביותר בין תלמיד חכם למי שאינו, הוא הקשר אל העולם החמרי.

אמנם איש אינו נוטל מהעולם מאומה, אבל תלמיד חכם יודע זאת, וחי על פי עיקרון זה, ולכן משתמש בכל הדברים האפשריים, אך ורק לצורך קיומו הבסיסי, ואילו עם-הארץ מתאמץ ללא הרף להוסיף לעצמו קניינים חומריים.

פער זה ניתן לראות באופן בולט סביב המיטה.

ארונות ומחסנים לא היו בימיהם, כל הבית הסתכם בחדר אחד. סביב הקירות היו מיטות כמספר הנפשות. הכלים של המשפחה גם הם הסתכמו במעט סירים וכלי אכילה, כסאות ושלחנות לא היו, אלא ישבו על המחצלת, שבדרך כלל היא היתה גם מזרן השינה, ואכלו במגשים שאחר כך תלו אותם על הקיר, ופעמים רבות הם שמשו גם לסגור את פתחי החלון.

הפינה הפרטית של כל אחד ואחד היתה מתחת מיטתו, שם היה מניח את חפציו האישיים. על כן ישנה אפשרות לראות את הקשר של האדם אל עולם החומר, על ידי הצצה תחת מטתו.

ככל שנמצאת שם ערימה יותר דלילה, נבין שאדם זה פחות קשור אל החומר ויותר אל הרוח.

מסתבר שתחת מיטתו של תלמיד חכם, אכן לא נמצא מאומה, כי אין לו כלום. הוא רק מאחסן סנדלים חורפיות בימות החמה, ומנעלים קיציות בימות הגשמים.

מלבד זאת אין תלמיד חכם אוצר מאומה, ולא מחביא שום דבר מתוך מחשבה ש"יום יבוא וזה יביא תועלת".

את מה שהוא אינו צריך עתה, הוא אינו שומר, ומה שהוא מוצא בחוץ, הוא משאיר לאספנים אחרים.

בעוד שמיטת עם-הארץ דומה לאוצר בלוס = מעוררב [כמו "בולס שקמים" (עמוס ז/יד)], כך גם מחסנו של עם-הארץ מלא וגדוש עד אפס מקום, כי הוא אינו מוכן להיפרד משום דבר, כל זמן שיש לו היכן לאכסן אותו, ורק אחר שצר המקום, וכבר התעסק שעות אחדות בלדחוף ולארגן מחדש את המקום, מאחר וכבר התמלא כל החלל שתחת המיטה, וכבר הכל גולש טפחים אחדים לכל עבר.

מסכת בבא בתרא דף נח/א
דמות דיוקני ודיוקני עצמה.

רבי בנאה מודד הקברים יצא ממערת אברהם אבינו, והמשיך במלאכתו במערת המכפלה, עבר את המערה של יצחק ושל יעקב והמשיך הלאה. כשהגיע למערה של אדם הראשון, יצאה בת-קול ואמרה: כבר היית במערה של אברהם, יצחק ויעקב, ונסתכלת ביעקב, שהוא נחשב כדמות דיוקני = הצורה המדוייקת שתכננתי להעניק לבני האדם, ויעקב אבינו - "איש תם" = תמים ושלם (בראשית כה/כז), הוא האדם השלם ביותר עלי אדמות, ומהוה את היצורה האידיאלית = אב-טפוס של אדם, כפי שאמרו חז"ל: "צורת האדם החקוקה בכסא הכבוד, היא דיוקנו של יעקב" (חולין צא/ב).

בגלל המיגבלה האנושית מלחשיג דברים שאין להם כל קשר אל הגשמי, אמרה בת-הקול לרבי בנאה: די לך בשלושת האבות! בקשת למדוד את המערה, ולהבין את עומק המשמעות של המושג "אב", גם שישנם רק שלושה כאלה, אברהם הוא "אבינו", גם יצחק הוא "אבינו" ואף יעקב הוא "אבינו", וכשאנו אומרים בתפילה: "זוכר חסדי אבות", ה"אבות", אלה כל השלושה, וממשיכים: "ומביא גואל לבני בניהם". "בני הבנים" הם אנחנו - הבנים של שנים-עשר השבטים!

אמנם גם נח נחשב כאביה של כל האנושות, ואף אדם הראשון הנו אב לכולם, ובכל זאת רק הגוים נחשבים כ"בני נח", ואילו אדם מוגדר כ"הראשון" ולא כ"אב", כי גם אדם וגם נח לא קבעו מהלכים בלתי משתנים ועקרוניות של קבע בעולם (ברכות טז/ב: "אין קוראים אבות אלא לשלושה", ובספרנו שבי"ח שם).

אבל באמת אדם הראשון הוא אב לכולם, וכל הכוחות של כל בני האדם שכבר יצאו אל הפועל ושעתידים להיות לכל אורך ההיסטוריה, הכל נובע ממנו.

אדם הראשון הוא השורש המכוסה של התכניות העתידיות, שעדיין לא יצאו אל הפועל, על כן הוא צריך להישאר נעלם חסוי וסמוי מן העין.

בגלל זה עצרה בת-הקול את רבי בנאה מלהתקרב שמה, ואמרה לו: מספיק לך אצל כל אלה שהיית עד כה. אל האבות התאפשרה לך כניסה, למרות היותם מאד מרוממים ונעלים מחוקי הטבע הפשוטים, והרוח שלטה אצלם על החומר, אך היא היתה עדיין משולבת בתוך החומר, ולא היה לרוח קיום עצמאי, ובגלל פרוי החומר הללו - הצל של הגוף, התאפשר לך להתקרב אליהם, ואף לנסות לתהות קמעה על קנקנם. אך באדם הראשון, שהוא דיוקני = דפוס החותמת עצמה, יציר כפיו של הקב"ה, וממילא אינו קשור אל החומר, אלא קושר את החומר! הוא אינו כמו שאר בני אדם, שהם "לודי-אשה", הוא אינו המשך אלא התחלה, והקב"ה העניק לו כח לייצר

לבן לשבת על כסא אביו, אך בהחלט יכול הוא לישון במטתו, כי מקום השינה אינו מקום של כבוד. תלמיד חכם משכיל להפוך אפילו את המקום הזה, לעוד פיסה קטנה של עולם הבא רוחני, ועם הארץ דוחס שם את כל מה שהצליח לאגור ולכנוס במשך חייו.

עד עתה התבארה התמונה כפי שהיא, ולכאן באה הפתעת המחץ.

את הנפטר מרימים מהמיטה ומוליכים לדרכו האחרונה. לתלמיד חכם אין כל קושי להיפרד מה"שום דבר" שהוא שוכב עליו. אבל עם-הארץ שטפח אחד תחתיו מרוכזים כל מאמציו, ושם נמצאת תמצית כל החיים שלו, את הגוף אנשי החברא קדישא מרימים, ואת הנשמה הם לנאלצים לקרוע (ראה ברכות ח/א: "פיטורי בפי ושטי").

מסכת בבא בתרא דף נח/א
רבי בנאה מסמן הקברים.

כיוון שקבר המת הוא טמא, ומי שעומד בקרבת הקבר, או מאהיל עליו, או נמצא תחת אוהל משתף עם הקבר - נטמא, לכן, כדי שהעוברים ושבים לא ייטמאו, יש צורך לסמן את הקברות, דבר שהתירו לעשות אפילו בחול המועד, כדי שאוכלי תרומה לא יטמאו (מו"ק ה/א).

דווקא בחכמים וצדיקים היו בוחרים למשימת סימון זו, כי זה תפקיד אחראי, ומי שאין יראת ה' יוקדת בלבו, כאשר יש צורך במאמץ לטפס על מדרון קצת תלול, או כל קושי אחר, ישנו חשש סביר שאת המדידות הוא יעשה "בערך" ו"פחות או יותר", לא מתוך זלזול, חלילה, אלא כפי שהוא עושה את כל תפקידי הרוחניים, שהרי זהו טבעו, ולטובת הציבור הוא אינו יכול להפיק מעצמו יותר ממה שהוא מפיק מעצמו לטובת נפשו ונשמתו (ראה יבמות קיד/א: "עם הארץ - שמא יאכילנו טבלים").

עוד סיבה מדוע לתפקיד זה יש לבחור דווקא בצדיקים מופלגים, כי לפעמים צריך להיכנס לתוך מערת קבורה של צדיקים נשגבים, כדי למדוד את שטחה הפנימי של המערה, ולציין מלמעלה את הגבול, ולא לכל ישנה רשות להיכנס אל הצדיקים, שנאמר עליהם: "גדולים במיתתם יותר מבחייהם" (בן יהוידע ב"מ פה/ב. ראה שם מעשה נורא על רבי חגי שנכנס למערת רבי חייא, ובהמשך כאן מסופר על רשע שזקנו נתפס במערת קבורה של חכם וצדיק). מלבד החשש הטבעי שלא להפקיד בידי עם-הארץ נושאים רגישים ורבי-אחריות, קיים חשש זה ביותר סביב נושאי המת ובית הקברות, שם מתהלכים הם על קצה האצבעות, וקשובים לכל רמז, ובנקל מתערבב להם הגבול שבין מציאות לדמיון, כל תזוזת שיח, ציוץ של ציפור או הימלטות עכבר, מתפרשת כלחש שהמת רומז, ומבקש להרחיב או להצר את סימוני הקבר, שהמודד חייב לציית... (ראה ספרנו שבי"ח על ברכות יט/א: "המספר אחר המת").

מהיופי אחוזים אחדים, והנה אנו מגלים שאין הדבר כן, אלא הנסיגה נעשית בפסיעות גדולות מאד, ולכן כעבור עשרים דורות כבר קיים פער כל כך מבהיל, עד שאם נציג את הנכדה ליד הסבתא שלה שמלפני עשרים דורות, יהיה זה בדיוק אותו פער כמו שאם נעמיד קוף על יד בן-אדם. לא נעים לחשוב על המסקנה המתבקשת, שאנו קוף ביחס לקוף, ביחס לקוף, ביחס לקוף, ביחס לקוף. עוד יותר לא נעים לחשוב על כך בשעה שהבבואה שלנו נשקפת מהמראה.

מסכת בבא בתרא דף נח/א

אדם בפני השכינה כקוף בפני אדם.

יופי אמיתי הוא האור שמקרינה הנשמה אל הפנים, על כן גם אורו של אדם הראשון, אינו תחלת האור, הוא היה ה"אדם הראשון", אך לא ה"אור הראשון". ביחס לבני האדם הוא התחלה, אבל בנשמתו לא זרח "אור עצמי", אלא השלכה של האור שהנשמה מקבלת מהקב"ה - מקור האור, לכן יופיו של אדם ביחס לשכינה - מקור השלמות, גם אדם הראשון לא היה אלא כקוף בפני אדם.

בקטעים הקודמים התבאר שההגדרה: "קוף בפני אדם" מבטאת פער גדול, כאן ברור הביטוי ביותר, מפני שבין אדם לקוף ישנו פער ברור, שלכאורה אפשר למדוד אותו ולהגדירו, כגון שכל מעלת יופי נציין בנקודה, ונאמר שלאיש היפה ביותר יש עשרים נקודות יותר מלאיש המכוער ביותר, ואז נאמר שבין האדם לקוף ישנן אלף נקודות פער, או פי מאה יותר, אבל לכאורה זהו פער מדיד, ככל שיהיה גדול, שהרי אפילו את טפות הים אפשר למדוד (הוריות א/).

לכן יכולים היינו לטעות ולחשוב, שגם את הפער שבין אדם לקוף אפשר למדוד. על כן באה כאן ההגדרה "כקוף בפני אדם" ביחס לשכינה, כדי להביע דבר בלתי ניתן להשערה ומדידה, כי ביחס לאור אין-סוף, אין כל אפשרות לערוך דבר-מה.

משל למה הדבר דומה: אם שנים יערכו תחרות - מי יגיע ראשון לנקודת יעד קרובה, אם שניהם זריזים, ישיג האחד את רעהו במעט, אם התחרות תהיה בין צב לצבי, יהיה הפער גדול. אם נקודת היעד רחוקה מאד, יהיה הפער עוד יותר גדול. אם הצב יערוך תחרות עם מטוס, יהיה הפער רב ועצום. אבל אם נקדת היעד היא "אין סוף", ולשם מועדות פני הצב והמטוס, הרי שגם כעבור מאה אלף שנות תחרות מאומצת, לא ניתן לומר שהמטוס הקדים את הצב במאומה, שהרי הפער ביניהם הנו אין-ואפס ביחס לפער של שניהם אל מטרה שלא ניתן להגיע אליה לעולם!

מעתה צריכים אנו להבין שההגדרה: כקוף בפני אדם, לא באה להביע מרחק מאד גדול, אלא באה להביע מרחק מוחלט. בדיוק כמו ההגדרה: "אם ראשונים כבני אדם אנו כחמורים", הפער בחכמה שבין בני אדם לחמורים, אינו שלאיש יש יותר שְׂכָל מלחמור, אלא שיש לו שְׂכָל אחר! שני אנשים יותר

המשכים. לא רק חוקי היצירה שלו היו אחרים, אלא גם סיוס חייו היה שונה משאר בני האדם, ואחר מותו חזר אדם הראשון להיות רוחני לגמרי כפי שהיה קדם החטא.

בו אל תסתכל! לרמה רוחנית כזו, אין איש מסוגל להגיע (תורה אור למלבי"ם בראשית ב/ט).

ההגדרה "ילוד אשה" קובעת שאנו מוגבלים, לכן כאשר המקטרג עירער על מתן התורה לבני ישראל על ידי משה רבינו, הוא התבטא: "מה לילוד אשה בינינו"? (שבת פח/ב). אבל אם אדם הראשון היה עולה לקבל את התורה, היה הקטגור נאלץ להעלים דום.

אין אנו יודעים כיצד היתה עוצרת אותו העובדה שהוא אינו "ילוד אשה", אבל זה בדיוק מה שעצר כאן את רבי בבא.

מסכת בבא בתרא דף נח/א

שרה בפני חוה כקוף בפני אדם.

יופי הוא דבר שהכל רואים, לכן השתמש בו דוד המלך כדי לתאר את שלמותם של גדולי עולם, והציג משלים משלמותן של מעלות גופניות, ובכך המחיש שילוב מדויק ומתואם בין כל חלקי האדם ותכונותיו - הכוחות הגופניים, הנפשיים והרוחניים, ואמר: "למנצח על שושנים" - אלו תלמידי חכמים הנאים במעשיהם ובחכמתם כשושנים (תהילים מה/א וברש"י שם). ממשיך דוד המלך לשבח את חכמת תלמידי החכמים: "יפיפית מבני אדם, הוצק חן בשפתותיך, על כן ברכך אלקים לעולם" (תהילים שם).

חכמי התורה אשר לימדונו לראות בכל חלקי העולם ובכל פרטיו את יד ה', שיבחו את מעלת היופי, ואף תקנו ברכה מיוחדת לשם כך, ואמרו: "הרואה בריות נאות, אומר: ברוך שככה לו בעולמו" (ברכות נח/ב).

יופי אמיתי חייב להיות משולב עם טוב-לב והארת פנים, ועל מי שיש אופי נוקשה ותוי פנים זועפים, מתכתתים וסימטריים, נאמר: "נום זהב באף חזיר, אשה יפה וסרת טעם" (משלי יא/כב).

אפילו אם תוי פניו המתואמים מטעים לחשוב במבט ראשון, כאילו איזושהו יופי נמצא בהם. באמת כל יופי אינו קורן מפניו, אלא רק מבע קר ועקר, שהרי היופי הוא תוצאה של שלוב והתאמה בין הגוף והנפש, וממילא ברור שהתוצאה של ירידת הדורות לא החלה רק בדורות האחרונים, אלא זהו תהליך שהחל מרגע הבריאה. לכן אפילו שרה אמנו, שמבאר לעיל על עוצמה רוחנית גבוהה שבקעה והאירה את פניה. בכל זאת יופיה ביחס לחוה - אשת אדם הראשון, הוא כקוף בפני אדם, מפני שחוה היא יצירת כפיו של הקב"ה, וכל היופי שיכול להיות בעולם נובע ממנה ועובר דרכה.

יש בכך חדוש גדול, כי באופן שטחי היינו סוברים שהיופי דועך ומתעמעם בהדרגה אטית, וכעבור עשרים דורות מאדם הראשון ועד שרה, נפחתו

שיקום, כלומר: שיגרם באיזו שהיא דרך שיגלה לכם, למי מכם הוא השאיר את נכסיו.

שמעו הבנים הצעה זו, וסמכו על חכמי בית הדין, שיצליחו לפרש נכון את התופעות שאמורות להתרחש אחר אותה הכנה. לכן הלכו כולם בסקרנות לבית הקברות, והחלו להכות את הקבר ולהביט סביב בעירנות. מאחר והם סברו שהשוכב בקבר הוא אביהם, והוא הפקיד בידי הרב תכנית זו, הם עשו זאת ללא נקיפת מצפון, אבל באמת הרב לא הטעה אותם, מפני שאין איסור לחבוט מצבת אבן של מת, אלא שהבן חייב בכבוד אביו, ואסור לו לעשות כל פעלה של ביזוי, אך אלה הרי אינם בנים, ומדוע שיהיה אסור להם להפליא מכות באבן הדוממת? בגמר ההכאה רצו לומר קדיש על הקבר, ולהפתעתם הם גילו שאין להם מניין, למרות שבמשך שבעת ימי האבלות, הם היו עשרה יתומים.

הבן האמיתי נעדר, לא השתתף איתם למבצע, ולא הצטרף להכאה הרבתי על הקבר.

האחים שמחו שאחד לא בא איתם, כי בכך הוא מפקיע את עצמו מראש מהזכויות שלו, כי הוא לא יהיה אחד מאלה שהנפטר יצביע עליהם, ואף ראו בכך קצה של חוט והתחלה של סימן, שאט אט יפול עוד אח מהרשימה, ורק האחרון שישאר יהיה הזוכה המאושר.

אך למעשה לא כך התפתחו העניינים, אלא רבי בנאה אמר לאחים: כל הנכסים של הנפטר הם של זה שלא השתתף בהכאת הקבר!

תשעת המכים כבשו את פניהם בבושה, הבינו שהרב צודק, אף על פי שלא ידעו על המניעים האמיתיים של הרב, אבל הם ביזו את האבא והוא כיבד!

חכמתו של רבי בנאה התגלתה כאן, כי בליבו הוא חשד במה שהיה לאב בלב, אך כפי שהאב לא אמר זאת לאיש, גם רבי בנאה לא רצה לומר בקול את החשש המכרסם בלבו.

לכן כלפי חוץ, חשבו כולם שזה אינו אלא מבחן של כבוד, ושהבן הזה אוהב את אביו כל כך, עד שהוא מוכן לוותר על הירושה, בכדי שלא להלקות ולבזות את האבא, ואכן על כך מגיעה לו הירושה, על פי הכלל: "כמים הפנים לפנים, כן לב האדם לאדם" (משלי כז/יט), גם האב אהב את הבן הזה יותר משאר הבנים, ועליו הוא התכוון בשעת עריכת הצוואה, בעוד שהמניע החזק יותר של רבי בנאה היה הכלל: "ממזר הוא חצוף" (תוי"ט תענית ד/ח). על כן ידע רבי בנאה שאותו בן כשר לא יעז פניו לעשות דבר כל כך לא אנושי כדי להרויח ממון.

אם רבי בנאה לא היה "חכם הרואה את הנולד", ומשכיל לתכנן צעדים רבים קדימה, צריך היה גם לחשוש שאחד הבנים יתפוס את הכוונה בהכאה, והיה מעמיד פנים של מוותר על הירושה בשביל כבוד האב, בכדי שלבסוף יבחר בו רבי בנאה כיוורש יחיד.

רבי בנאה ידע שחמדת הממון תסנוור לממזרים את העיניים, שלא ישכילו לעשות כזו העמדת פני אוהב לנפטר, אלא יוכיחו לכל שאהבה אמיתית יוקדת בלבם אך ורק לממון ולנכסים.

חכמים מאיש אחד, ואצל העשרה המתוועדים יחדו, נמצא מכלול של הרבה מאד חכמה וידע, אבל אצל חמורים אין הדבר כן. לעדר רב-חמורים אין יותר שכל מלבודד.

אצל הקופים המצב עוד יותר גרוע! הריבוי שלהם אינו הופך אותם ללהקה של עוצמה, אלא לחבורה עצבנית של מריבות, צרחות והמראת המנהיג, שחייבת להתפרק, להתפורר ולהישאר מצומצמת, עם רשע אחד, טיפש וחזק בראש. המנהיג הוא בעל השיניים הכי ארוכות, ושהיסס הכי פחות לנעוץ אותן באלה שסביבו.

כשעכשיו נביט בעדר האנושי, כבר לא כל כך נתקומם על ההגדרה המשפילה שאנו זכאים לה בצדק.

מסכת בבא בתרא דף נח/א

חבוטו בקינרא דאבוכון.

נפטר השאיר עשרה בנים וצוואה משונה, הקובעת שרק אחד זכאי לנכסיו.

האב לא ביאר למי מהם היתה כונתו, לא נימק מדוע הוא מבקש לעשות כזו הפלייה, ולא סיפר מה ששמע מאשתו, עשרת הילדים שלא ידעו על אודות הסוד ששמע אביהם, ולא עלה חשד בליבם, שמא אין הם ילדיו, כל אחד מהם רצה להיות הזוכה המאושר בירושה, אבל לא יכלו להחליט מה היתה כונת אביהם, ולא ידעו לקבוע לאיזה מהם התכוון האב.

האמת היא שגם האב עצמו לא ידע מי בנו האמתי, אלא שהבנים, שלא ידעו מה היה המניע לנוסח צוואה זה, חשבו שהאב התכוון למישהו מסויים אך לא פרט, ולא עלה על דעתם שהם משתתפים עתה במבחן שהאב ביקש לערוך.

לשם זכיה בירושה, הם באו לפני רבי בנאה, שיקבע להם למי שייכת הירושה. רבי בנאה הבין את המניעים לאותה הירושה, אלא שלא יכול היה לומר זאת לילדים, כי הם היו מתקוממים וטוענים שזה שקר! יתכן שגם האמא כבר לא חיה, ואי-אפשר לשאול אותה. על כן פעל בחכמה והמציא דרך כיצד לגלות גם מי הוא הילד, וגם שציבור הרואים יחשוב שהוא גרם במבחן של אהבה הדדית, והוא סך הכל מבקש לחשוף את הבקשה של האב להראות מי באמת אוהב אותו.

לשם כך אמר להם: עליכם לדובב את האב הנפטר! הוא בעצמו יצטרך לגלות לכם למי הוא התכוון. כיצד מדובבים מת? אם כי בדרך כלל הם דוממים, אך במקרים מסויימים יכול בית-דין לאלץ אותם להביע את דעתם בדרך כלשהי, כגון שעלה מאחד העצים בקרבת בית הקברות, ינשור על ראשו של הבן אשר האב חפץ בייקרו, או שציפור תחוג מעל ראשו, וזה יהיה סימן שהוא הזכאי בירושה, או כל סימן אחר שאנו נקבע מראש.

הבנים האמינו שהרב מתכוון לנצל כוחות מאגיים, הסכימו לשתף פעולה, והרב אמר להם: כדי שהמבחן יצליח, לכו חיבטו בקבר של אביכם, עד

הצליח להכשיל אותו באיזושהו תרגיל ערמומי, הרי שהוא נפסל לא רק בדיון הנוכחי, אלא מעתה והלאה הוא אינו יכול להיות דיין.

אם כן לא פלא שרק דיינים נוכלים ורעים יושבים בבית המשפט, כי כל הכשרים, הישרים והמבקשים את טובת בעלי הדין, נפסלו מיד במשפטים הראשונים שהם ניסו לעשות.

מסכת בבא בתרא דף נח/ב

כל דיין שמוציאים ממנו ממון בדין.

רבי בנאה הוציע ניסוח חדש ואמר להם: צריכים אתם לערוך תיקון בסיגנון ולכתוב: כל דיין שמוציאים ממנו ממון, לא יהיה יותר דיין מעתה. אין צורך לתפוס אדם ביותר משקר אחד במזיד, כדי לפסול אותו מלהיות דיין ושופט.

אבל אם השופט שילם על תביעה שהוא באמת היה סבור שאינו חייב, אלא שלא הצליח לשכנע את שאר השופטים, כגון שלא הסכים להישבע, והיה מוכן לשלם, הוא אינו מאבד בגלל זה את נאמנותו ואת כושר הדיינות שלו (תוס').

השופטים הבינו שהצדק איתו, ואף שמעו בקולו, וכמו כל האנשים הרדודים הנצמדים לסמלים, וסבורים שטעות של בני הדורות הקודמים היא מקודשת, וכשעושים אותה כבר שנים ארוכות היא הופכת להיות סמל ארכיאולוגי ויקר-ערך.

לא עלה בדעתם לתקן את עוותי הדורות הקודמים, ולא העזו לשנות את הנוסח הטיפשי. לכן במקום לתקן את הנוסח, שיהיה ברור ומובן, הם עשאוהו עוד יותר מעורפל, על ידי שהוסיפו לו סירבול וסעיפי משנה המבלבלים עוד יותר את החוק, ומאפשרים לו פרצות נוספות.

כך נותר חקוק הנוסח המקורי של החוק בהיכל המשפט הגויי, עם ההסתייגות של היהודים, והעובדה שהם כתבו את ההסתייגות, מאשרת שהם מסכימים עם ההסתייגות, והעובדה שהם לא מחקו את החוק המקורי מוכיחה שגם את המקורי הם מאמצים, ומעתה יש שם חוק והיפוכו במקום אחד, ואת שניהם צריכים האזרחים לשמור, ועורכי דין ערמומים יודעים לנצל כאלה פרצות לטובת זה שמשלם יותר.

מסכת בבא בתרא דף נח/ב

רבי אושעיא בנו של רבי חמא בנו של ביסא.

כדי לתת דוגמא מוחשית לחבל משולש בתוך בית המדרש, הציגו החכמים את מה שאמר רבי אושעיא בנו של רבי חמא בנו של ביסא. שלושתם היו תלמידי חכמים שחיו באותה תקופה, וניתן היה לברר הלכה אצל הסב, אצל האב ואצל הבן.

בכזה אופן ששלושה דורות של תלמידי חכמים חיים בצוותא, התורה תמשיך לחזר אחר האכסניה שלה, ככתוב: "וואני זאת בריתי אותם אמר ה'": רוחי אשר עליך, ודברי אשר שמתי בפיך, לא ימוש מפיד, ומפי

מסכת בבא בתרא דף נח/ב

רבי בנאה בשערי בית המשפט הגוי.

רבי בנאה ישב בבית המשפט הממלכתי יחד עם שופטים גוים, הפרוסקים על פי תקדימים שהתהוו במהלך השנים, שומרים על ספר החוקים שבעלי אינטרס ערכו וניסחו, ערמומים הצליחו לשנות, בעלי ממון עידכנו, השולטים בשוק פערו בהם פרצות, וסתמו את כל מה שלא לטובתם, גם באופן שהוא מוטעה בעליל. חוקים רבים מתייחסים לדברים שכבר מזמן אינם, וכן שאר מיגבלות של כל חוק אנושי, שבני אדם המציאו, ואיש אינו הפץ באמת לשמור, אלא רק מבקש שלא להיתפס כשהוא עובר עליהם.

על החוקים הללו מקפידים השופטים לשמור ככתבם וכלשונם, מבלי לרדת לעומק הבנת החוק, ואינם מנסים לחשוב על כוונת המחוקק, ועל רוח המשפט, אלא צמודים אך ורק לחוק היבש הכתוב. ממילא כל שנוי קל ביותר מהמסגרת, מציב אותם במבוכה, שהנוכלים יודעים לנצל על כל צעד ושעל, על ידי שנוי קל באופי העבירה, והיא כבר אינה תואמת את האסור.

דוגמא לדבר היא הסיפור על נהג משאית שהבריח סחורה לאחת מארצות החסות של אנגליה, בטענה שהחוק האנגלי אוסר להעביר כזו סחורה דרך הים ודרך האויר, ואילו ליבשה החוק אינו מתייחס, מפני שאת החוק ניסחו באנגליה, שהיא אי מוקף מים, ואין אפשרות להעביר אליה דבר-מה דרך היבשה. טען הנהג שחוק זה צריך להיות חל גם על כל מדינות החסות, ומכיוון שכל השופטים חייבים להיות צמודים לניסוח הכתוב, לא פלא שהם נאלצו לקבל טענת הבל שכזו.

כהנה וכהנה דוגמאות רוב מצויות אצל מי שאינו מקפיד לציית לרוח החוק ולרצון המחוקק, אלא מבקש רק שלא להענש על ידי שומרי החוק.

מסכת בבא בתרא דף נח/ב

כל דיין דמתקרי לדין, לאו דיין הוא.

רבי בנאה ראה שהיה כתוב על דלתות שער בית-הדין, במקום גלוי לעין: כל דיין שמזמינים אותו לדין, ותובעים ממנו ממון - אין שמו דיין, וברגע שהוא הופך להיות נתבע, הוא מאבד את זכותו להיות דיין.

בכוונה תחילה הביאו הדיינים את רבי בנאה לשער זה, שיבין שהכוונה אליו, שהרי תשעת האחים הזמינו אותו לדין, ובכך הוא נפסל מלהיות דיין (מהרש"א).

בכך כאילו שאמרו לו: הצלחת לעשות מעשה מחוכם, אבל אינך די זהיר שלא להסתבך עם בעלי-דין, ואינך כשיר לדיינות.

יש בכך חשיפה של עוד רדידות בחוק ומשפט אנושי, גם מי שבעליל צודק, אלא שעורך דין מהוקצע-לשון

כשהדלתות והחלונות אינם זה מול זה, רק סקרן שירצה להתאמץ ולהציץ, יוכל לעשות זאת, ולכזו שיפלות אין צורך לחשוש.

מסכת בבא בתרא דף ס/א ו"ירא את ישראל שכן לשבטיו, ותהי עליו רוח אלקים" (במדבר כד/ב).

מה ראה בלעם שכל כך התפעל ושגרם לו להשראת שכינה ורוח אלקים? איזה מחזה יפה התגלה לעיניו כשהוא ראה את מחנה ישראל? ראה שאין פתחי אהליהם מכוונים זה לזה, והם מקימים את אהליהם באלכסונים כאלה, שלמרות הצפיפות, אין שום פתח מול פתח או חלון, ואיש אינו מביט לעבר רעהו, ולא מיישר את מעשיו והתנהגותו בהתאם למה שראה אצל השכן, ועל פי מה שימצא-חן בעיני הסובבים. לכן ביטא את דבריו בלשון יחיד "שוכן" ולא "שוכנים", כאילו שכל אחד גר לעצמו ולבדו (ריא"ף).

אכן עד עצם היום הזה בולט מאד ההבדל בין התאקלמותם המהירה של מהגרים מבני העמים בארצות נכר, לבין שמירת הזהות של היהודים בארץ לא להם. כאשר רוסי מהגר לאמריקה, או טורקי להולנד ופרסי לאנגליה, שומרים ההורים קצת את זהות ארץ מוצאם, ומשלבים חלקי מסורת ישנה בתוך מערכת החיים החדשה, שהם נחשפים אליה ברצון, ואף מקנאים בצעירים שמצליחים להתערות בקלות בתרבות החדשה.

בניהם מתערים לגמרי בבני המקום, והנכדים כבר אינם יודעים מהי ארץ מוצא אבותיהם. בעוד שהיהודים המגיעים למקום חדש, לומדים את השפה המקומית, ומאפשרים לעצמם להתנהג בדברים מסויימים כאנשי המקום, מבלי שרוח המקום תחדור אל תוך הבית, תוך כדי שהם משכילים לקיים את כל עקרונות היהדות, ולא מניחים לגחלת הזהות להתעמעם.

מסכת בבא בתרא דף ס/א מה טובו אהלך.

בלעם התפעל מהתכונות הבסיסיות של עם ישראל ואמר: ראויים הללו שתשרה עליהם שכינה!

בלעם הבין שעם כזה, שאיש אינו מזיק את רעהו בעין-רעה, מוגן גם מעינו הרעה, והוא לא יצליח להחדיר בהם את ארס הקללות, וזה מה שאמר בהמשך: "כנחלים נטיו", שעם ישראל נמצא כאילו מכוסה במי-הנחל, ומוגן מעין-רעה כפי שהדגים מוגנים מעין רעה (כלי יקר במדבר שם). שיטת הקללות של בלעם היתה, למצוא מקום תורפה ומשם להחדיר עין-רעה (רש"י במדבר כד/ב).

כאשר כל אחד ואחד מבני ישראל מקפיד לבנות את ביתו, באופן שהוא לא יוכל לראות בלי כוונה את הנעשה בבית שכנו, ולגרום לעין-רעה ולשאר סוגים של נזק, שהדברים הנסתרים אינם חשופים לו (תענית ח/ב: "ברכה בדבר הסמוי מהעין").

זרעך, ומפי זרע זרעך, אמר ה' מעתה ועד עולם" (ישעיהו נט/כא. ב"מ פה/א). בפרט שהנכד - רבי אושעיא, למד תקופה ארוכה תורה אצל רבי ביסא סבו, כאשר אביו - רבי חמא נעדר מביתו (כתובות עב/ב).

באופן כזה מתחברים שלושת הדורות בצורה איתנה, ולא במהרה תתנתק התורה מהם (מהרש"א כתובות שם).

באופן טבעי קשה לאדם חומרי להתחבר אל התורה הרוחנית, וגם מי שמצליח לעשות זאת, הקשר עדיין רופף וחלש. בדור הבא מתחזק הקשר, וכאשר בניו של תלמיד-חכם ימשיכו בדרך אביהם, הם עושים זאת מגיל צעיר ומתוך חינוך נכון, והתורה אצלם טבעית וטבועה באישיות. אחר עוד דור נוסף, הופכת כבר התורה להיות אצלם טבעית לגמרי, והנכדים שספוג בהם דורות של תורה, רואים את עצמם כבר מגיל צעיר כחלק בלתי נפרד ממערכת רוחנית, וממשיכים להגות בתורה (מהר"ל על ב"מ פה/א).

במקום אחר אמרו חז"ל על רצף שלושה דורות של תלמידי חכמים: "תורה מחזרת על אכסניא שלה" (ב"מ פה/א). כלומר: מי שיכין את עצמו ללמוד תורה, על פי כל ארבעים ושמונת התנאים ההכרחיים ללימוד התורה (המבוארים באבות ו/ו). אם בנוסף לכך הוא גם בן של תלמיד חכם וגם נכד של תלמיד חכם, תהיה לו סייעתא דשמיא להגיע להשגים גדולים יותר, מאשר אילו היה ניגש ללמוד תורה ללא זכות אבות, כפי שאמרו חז"ל: "התקן עצמך ללמוד תורה, שאינה ירושה לך" (אבות ב/ז). התורה אמנם מחזרת אחר האכסניא, אך מי שאינו משקיע מאמץ, אינו נחשב כ"אכסניא" לתורה, שהתורה תבוא אליו, אך מי שמבצע את כל המוטל עליו, עליו אמרו חז"ל: "זכות אבותיו מסייעתו" (אבות ב/ב).

אכן לא בכדי נסובה המחלוקת של שלושת הדורות, דווקא בחובות ובזכויות המשותפות שבין הדיירים, כי בכך לימדו אותנו החכמים גם על קשר הדורות, שהבנים חייבים את חכמתם וידיעותיהם לאבותיהם, שהשכילו לבנות בית תומך ומאפשר לצמיחה רוחנית נאותה, ושיתוף פעולה בין האבות לבניהם, הוא תנאי הכרחי להביא לכזו תוצאה מברכת.

מסכת בבא בתרא דף ס/א אין פתחיהם מכוונים זה כנגד זה.

צדיק אינו מי שאינו נכשל, אלא מי שבונה לעצמו גדר בטחון שלא להיכשל!

חלק מכללי הצניעות הוא, למנוע היזדמנות להיכשל, ואם דלתות או חלונות של שני שכנים מכוונים אחד מול השני, עלול האחד לראות ללא כוונה את הנעשה בבית שכנו, ולגרום לעין-רעה ולשאר סוגים של נזק, שהדברים הנסתרים אינם חשופים לו (תענית ח/ב: "ברכה בדבר הסמוי מהעין").

ערוך החמישי, כלומר: מלבד ארבעת חלקי השלחן ערוך הקובעים ומבארים את חוקי התורה, צריך הרב להיות קשוב גם למה שלא כתוב במפורש, ושאינו אומר לו.

על עקרון זה ישנו סיפור: אל החתם סופר הגיעה בקשה שישלח את את מתלמידיו לכהן כרב במקום הזקן שנפטר. סקר החת"ס את התלמידים, הניח את עינו על אחד מהם, ניגש אליו ושאלו:

"אתה יודע את ארבעת חלקי השולחן ערוך?"
"יודע" ענה התלמיד.

"גם את השלחן ערוך החמישי?" שאל הרב:

"מהו החמישי?" התעניין התלמיד?

"להבין את רוח הבריות ולדעת כיצד להתנהג עם בני אדם".

"כן, גם את זה אני יודע".

"אם כן דרך צלחה", איחל הרב ושלח את התלמיד לשלום.

כעבור חודשים אחדים חזר התלמיד.

שאלו הרב: "מה קרה?"

"לא הסתדרתי עם הציבור". ענה התלמיד.

"הלא שאלתיך אם אתה יודע את השלחן ערוך החמישי?"

"את החמישי, אני יודע, כבוד הרב, את השלחן ערוך השישי לא ידעתי".

התפלא החתם סופר ושאל: "מהו השלחן ערוך השישי?"

ענה התלמיד: "החמישי זה כיצד מתנהגים עם בני-אדם, והשישי זה כיצד מתנהגים עם אלה שהם אינם בני-אדם". "את זה לא ידעתי".

מסכת בבא בתרא דף ס/ב

קְשׁוּט עֲצָמָךְ וְאַחַר כֵּךְ קְשׁוּט אַחֲרֶיךָ.

עיקרון זה הינו כה חשוב בעיני הרב, עד שהעדיף להטריח את בעל-הדין פעמיים לבית הדין, ולא עשה פשוט יותר, שיאמר להם: גם לי יש כזה עץ, ועוד היום, אחר סיום ישיבת בית הדין, אקצוץ אותו.

הרב פעל ללא אומר ודברים, ובלבד שלא יהווה דוגמא אישית לא נכונה, שדורש מאחרים את מה שאינו מקיים בעצמו.

בכך לימד הרב את הרואים ואותנו, שהשליטה צריכה להתחיל ממנו, ומי שאינו שולט על עצמו, כיצד ישלוט על אחרים? והרי המזלזלים ברב יעשו מאחורי גבו את ההפך ממה שהוא דורש מהם, ואם אינו שולט על עצמו, רבים יזלזלו בו, ואינו ראוי להיות שופט בישראל.

קיימת דרישה בסיסית מכל חכם בתורה המורה לאחרים את אשר יעשו, שמעשיו יתאימו לציווי התורה, ללא כל סטיה דקה, כנאמר על הכהנים המלמדים את העם: "כי שפתי כהן ישמרו דעת, ותורה יבקשו מפייהו, כי מלאך ה' צבא-ות הוא" (מלאכי ב/ז). מכאן דרשו חז"ל: "אם דומה הרב למלאך ה' צבא-ות - יבקשו תורה מפייהו, ואם לא - אל יבקשו תורה מפייהו" (חגיגה ט/ב. מו"ק יז/א).

להביט פנימה, כי זה שאינו פוגע בעין-רעה - אינו נפגע ממנה, וכשעם שלם משכיל לשמור את עיניו, הוא זוכה להיות בלתי פגיע לחלוטין. תכנון לצניעות אינו רק מירשם לשמירה מעין-רעה, אלא כאשר כל הפתחים בנויים באופן שלא ניתן לראות מאומה מהנמצא בבית השכן, יש בכך גם מעלה גבוהה של הצטנעות וצניעות, ושמירה על זהות עצמית ואישיות סגורה לרוח פרצים, ומאוסרת בעושר נפשי, וממילא ברור שקיללת בלעם אינה יכולה להתפס, שהרי ברכה מרובה שרויה במקומות סתר סמויים (תענית ח/ב), וקללה מרובה שרויה במקומות חשופים ופרוצים (מהר"ל).

מסכת בבא בתרא דף ס/ב

מְעִיקְרָא סָבַר נִיחָא לְהוּ לְבַנֵּי קְשׁוּת הַרְבִּים דִּי תִּבְיָא בְּטוּלִיהּ.

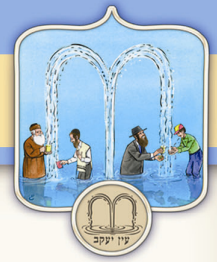
רבי ינאי שמע דין תורה בין שנים, על אודות עץ מתפרץ החוצה המפריע ללכת, ולא הזדרז לפסוק, אלא תחילה קצץ עץ אחד שלו, שגם נטה לרשות הרבים.

החכמים שאלו מדוע הוא השאיר את העץ עד כה? והשיבו, כי הוא סבר שהעץ מיטיב עם העוברים ושבים, שיכולים לנוח בצילו. אף על פי שלרכובי הגמלים זה מפריע ממרום מושבם, אבל באופן עקרוני נחשב המאזן של העץ כחיובי, שמטיב עם הרבה ומפריע למעט.

ובתום-לב סבר שיש כאן מאזן חיובי, והרווח גדול מהנזק, ולכן איש אינו בא להתלונן על העץ, כי גם מעט רוכבי הגמלים, רואים ממרום מושבם את היושבים בצל העץ. אבל כאשר הוא שמע במשפט שהתנהל בבית-הדין שלו, שהענפים הללו מעכבים, ורוכבי הגמלים מתלוננים, הבין שישנם בשוק תופעות שהוא לא עמד עליהן עד-כה, וזה שעד כה לא הגיעה אליו תלונה על העץ שלו, זה מפני שהאנשים מכבדים אותו, וסובלים בדומיה את הנזקים שהוא גורם להם. לכן מיד כשהבין את הטעות שלו, הוא שלח לקצוץ את העץ, אף על פי שלמעשה ישנם גם הנהנים מצל הענפים, אבל אין רשות להזיק לחלק מבני השוק, כדי לגרם הנאה לחלק אחר, בפרט לא במקרה כזה, שכל המבקשים צל יכולים ללכת עוד קצת, ולמצוא צל בפינה מכונסת, במקום שהצל אינו גורם נזק לעוברים ושבים.

בכך הבין הרב שסביבו ישנה כמו 'מיסנת' של שמועות, ולא כל מה שמתרחש ברחובה של עיר מגיע לאזניו, וכדי להיות קשוב לצרכי ההמון, עליו להטות אוזן בעירנות מרובה, ולדעת גם על אודות תלונות שאינן מגיעות ישירות אליו.

כאשר רב ינאי למד זאת כאן, הוא כבר השכיל לישים מסקנה זו בפרטים נוספים רבים, ולא צריך היה להמתין ששוב יגיע אליו איזשהו דין תורה, בנושא שבדרך כלל אינו מגיע אל הרבנים, אלא החכים ללמוד את מה שמורי ההוראה מכנים: "השלחן

הצער לדעוך, ואט אט יפרשו עוד ועוד אנשים מציבור האבלים.
הגזירה הבלתי מקויימת תהיה מבוזה בעיני ההמון, וזה עצמו יגרום לקללה, להמשך החרבן ולהעמקתו (מהרש"א).

מאיך אפילו אם ישמרו בקנאות על גזירת הרעב, והאבל ישמר ככתבו וכלשונו, זה עצמו ימוטט את הציבור, יחליש ויצמצם אותו, וגם זה נקרא "גזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה", לא רק בגלל שלא יקיימו אותה, אלא יתמוטטו פיזית ולא יהיה בהם די כח-סבל לעבור את קשיי הגלות, עד שכעבור זמן, כבר לא יהיה ציבור מתאבלים וממתינים לגאולה.

כפי שבזמן השואה היו היהודים מעודדים זה את זה לא להתייאש, לא לאפשר לצער להשתלט, אלא להמשיך להתמודד, כדי שלא לעזור לשונאים הרוצים לכלותינו. הסביר להם רבי יהושע: אם נתאבל עד מוות ועד בכלל, הרי שאנו מוסיפים בכך את השלב הקשה ביותר של החרבן - את איבודת הסופי של האומה.

כך פסק הרמב"ם להלכה: "הרב שאינו הולך בדרך טובה, אף על-פי שחכם גדול הוא וכל העם צריכים לו, אין מתלמדים ממנו עד שובו למוטב" (ת"ת ד/א).
יש בכך חידוש, כי יתכן שלרב זה יש מתק שפתיים, שפה מהוקצעת, לשון לימודים, הסבר ברור, סיכומים מאירים, ושאר מעלות שיכול להקנות תורה לרבים, ולהעמיד דור של תלמידי חכמים, בכל זאת אין אנו זקוקים לחכמה שלו, אם הוא אינו מהווה דוגמא אישית נכונה.

מסכת בבא בתרא דף ס/ב

גוֹזְרִין עַל הַצְּבוּר גְּזֵרָה שֶׁהֵם יְכוֹלִים לַעֲמוֹד בָּהּ.
אנו חייבים להתאבל על החרבן, כפי שהדבר מופיע במקומות רבים במקרא, לזכור את חרבן בית המקדש, להצטער ולהעלות את ירושלים על ראש שמחתנו (תהילים קל"ו). מאיך אי-אפשר להתאבל יותר מדי, מפני שאין גוזרים גזירה על הציבור, אלא אם כן יכולים רוב הציבור לעמוד בה, ואם נדרש מהציבור להצטער ללא הרף, כעבור זמן-מה יתחיל

נושאים אלה על פי סדרת הדף היומי

נלקחו מתוך סדרת הספרים:

"שיעורים בהגדות חז"ל"

על פי סדר הספר "עין-יעקב"

תשעה-עשר חלקים.

אפשר להשיג אצל:

משפחת גבהרד

רח' משך-חכמה 35

מדועין עילית. מיקוד 71919

טלפון 08-97 44 666

מבצע על כל הסדרה: משלוח עד הבית!

"המשלוח עלינו"

לזיכוי הרבים מצוה להפיץ דף זה,

כהקדמה לשבוע של הדף היומי העולמי

אתגאות:

gebhard@bezaqint.net

אגרות מ"ו י'רות את'בה שלכם:

ETGAR11@neto.bezaqint.net

